

BO‘LAJAK MAKTAB MENEJERLARINING IQTISODIY KOMPETENSIYALARINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY METODIK ASOSLARI

Qo‘shmurodov Asqar Juman o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Pedagogika psixologiya va musiqa ta’lim yo‘nalishlarida
masofaviy ta’lim kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: *O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini tashkiliy boshqaruvi hamda moliyalashtirish masalalari o‘rin olgan. Bundan tashqari maqolada Iqtisodiy kompetensiyalarni takomillashtirishning innovatsion talablar asosida taraqqiy ettirishda aholining bilimlilik darajasini oshirish, ishlab chiqarishning intellektual salohiyati, moliyalashtirishni mazmuni ham yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *innovatsion iqtisodiyot, kompetentsiya, kompetentlik, o‘rganmoq, izlamoq, o‘ylamoq, hamkorlik qilmoq, kontekst, o‘quv*

Ta’lim jamiyat hayotining ajralmas qismi va innovatsion iqtisodiyot rivojlanishining barqarorligini ta’minlaydigan eng muhim omillardan biridir.

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning yangi bosqichida jamiyatimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biri bu uzluksiz ta’lim tizimining barcha sohalarida ta’lim sifatini oshirishdir.

Mamlakatimiz ta’lim sohasiga kiritilayotgan barcha muhim o‘zgarishlar ta’lim sifatini va shu orqali bo‘lajak maktab menejerlarining malakasini ta’minlashga qaratilgan. Sifatni ta’minlash tizimi talabalar va bitiruvchilarning jamiyat talablariga muvofiqligini kafolatlaydigan va ta’lim muassasalari bajarishga harakat qiladigan omildir. Ta’lim sifati jamiyat talablariga muvofiqligi va moslashuvchanligi bilan uzluksizdir va kasb-hunar ta’limi tizimining sifatini ta’minlashning vazifasi ularni kafolatlashdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son Qarori bilan mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlariga muvofiq kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko‘rib chiqish, oliy ma’lumotli mutaxassislarni xalqaro standartlar darajasida tayyorlash uchun zarur shart-sharoitlar yaratish maqsadida – 2017-2021-yillarda oliy ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va modernizatsiyalash, ularni zamonaviy o‘quv-ilmii

laboratoriyalar, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari bilan jihozlash kompleks chora-tadbirlari tasdiqlandi.

O‘z-o‘zidan ravshanki, ta’lim tizimini isloh qilish jarayoni mamlakatimizda zamonaviy bilim va kasblarga ega, o‘z tengdoshlari bilan jahon miqyosida raqobatlasha oladigan yoshlarni tayyorlashga qaratilgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning zaruriy omili hisoblanadi.

Ta’lim-bu davlat, jamiyat, fuqarolar manfaati uchun maqsadli o‘quv jarayoni bo‘lib, bu o‘quvchilarning davlat ta’lim standartlari va talablari bilan belgilangan o‘quv natijalariga erishishini ta’minlashga qaratilgan jarayondir¹.

Ta’lim jamiyat hayotining muhim omili ekanligini rivojlangan davlatlar tajribasi tasdiqlamoqda.

Ilm-fan va ta’lim tizimining taraqqiyoti rivojlangan mamlakatlarda farovonlikni ta’minlaydi. O‘quv jarayonini takomillashtirishning muhim omili oliy ta’lim tizimida bo‘lajak maktab rahbarlarining iqtisodiy kompetentsiyasini yuqori darajada shakllantirish bilan uzviy bog‘liqdir. Shu sababli, zamonaviy ta’lim texnologiyalari va yaratilayotgan o‘quv-uslubiy majmualarning imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida bo‘lajak maktab rahbarlarining iqtisodiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayonining nazariy va amaliy asoslarini yaratish dolzarb vazifalardan biridir.

Xorijiy mamlakatlarda qo‘llaniladigan ta’lim mazmunini mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi nuqtai nazaridan to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, G‘arb mamlakatlarida asosiy o‘rinni mutaxassisning malakasi darajasi egallaydi. Aslida respublikamizning milliy ta’lim tizimi, ta’lim mazmuniga qo‘yiladigan minimal talablar bilim, ko‘nikma va malakalarga asoslanadi.

O‘tgan asrning 60-yillarida tadqiqotning yangi yo‘nalishiga aylangan kompetentsiya yondashuvining kelib chiqishi, shuningdek, xorijiy pedagogik va tibbiy-pedagogik manbalardagi “kompetentsiya” va “kompetentlik” tushunchalari bo‘lajak maktab menejerlarini oliy o‘quv yurtlarida kasbiy tayyorlash nazariyasi va amaliyotida keng tarqaldi ta’lim muassasalari.

Kompetentsiya – bu ish jarayonida ish samaradorligini oshirishga yordam beradigan aniq bilim va ko‘nikmalar to‘plami.

1959 yilda R. N. Uayt uni ilmiy maqolasida ishlatgan va sanoat motivatsiyasi tushunchasi sifatida harakat qilgan. 1970 yilda Kreyg Lundberg “ishlashni rivojlantirish dasturini rejalashtirish” da kontseptsiya tushunchasini aniqladi va 1973 yilda bu atama Devid Makklellandning “aql emas, balki sinov qobiliyati” ilmiy maqolasidan keyin yanada keng qo‘llanila boshlandi.

Kompetentsiya atamasi aynan shundan keyin R.Boyatsis, T.F.Gilbert va boshqalar tomonidan foydalanildi. Bundan tashqari, kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim amerikalik tilshunos N.Xomskiy (1965 yil, Massachutes universiteti) tomonidan taklif etilgan "kompetentsiya" atamasining umumiy ma'nosida shakllandi. Yevropa Kengashi dasturi bo'yicha Bern shahrida bo'lib o'tgan simpoziumda (1996 yil) "kompetentsiya" tushunchasi "o'quv", "kompetentlik", "qobiliyat", "mahorat" singari tushunchalar qatoriga kiritilgan. Yevropa davlatlarining ta'lim vazirlari Boloniya deklaratsiyasida (1999 yil) ta'lim islohotlarining kontseptual asoslari sifatida kompetentli yondashuvni e'tirof etdilar va yondashuv ta'lim sifatiga qo'yiladigan yangi talablarning natijasi bo'lib xizmat qilishida omil bo'ldi.

Kompetentsiyaning namoyon bo'lishini ba'zan vaziyat va kontekstda ko'rish mumkin va ular inson harakat qilishi kerak bo'lganda ham o'zgarishi mumkin. Favqulodda vaziyatlarda kompetensiyali odamlar ilgari muvaffaqiyatli deb hisoblagan xatti-harakatlariga rioya qilish orqali vaziyatni to'g'ri baholaydilar. Kompetensiyali bo'lish uchun odam vaziyat bilan tanishishi va darhol qaror qabul qilishi kerak.

O'qitishdan qat'iy nazar, kompetentlik tajribalardan va yillar davomida insonning moslashishga o'rganish qobiliyati orqali shakllanadi. Shu bilan birga olib borilgan tadqiqotlar, kompetentlikni va kompetentsiyani baholash oson emasligini ko'rsatadi¹.

"Kompetentlik" va "kompetentsiya" tushunchalari aslida o'zaro chambarchas bog'liq tushunchalar bo'lib, odatda kompetentlikning oshishi kompetentsiya doirasining kengayishiga olib keladi, va kompetentsiya doirasining kengayishi kompetentlik darajasining oshishi zaruratini ta'minlaydi. Olimlar "kompetentlik" va "kompetentsiya" tushunchasiga turlicha ta'rif berishadi. Masalan, Rossiyalik pedagog olim A.I.Turchinov kompetentlik deganda insonning muayyan lavozim kompetentsiyasi doirasida kasbiy tajribasi ifodalanishining darajasini nazarda tutadi. Boshqa bir olim A.V.Xutorskoyning fikricha: "Kompetentsiya shaxsning muayyan predmet va jarayonlarga nisbatan o'zaro chambarchas bo'lgan hamda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan bo'lgan xususiyatlar (bilimlar, ko'nikmalar, malaka, faoliyat yuritish usullari) yig'indisidir; kompetentlik esa – insonning faoliyat predmetiga nisbatan shaxsiy munosabatini o'z ichiga oluvchi muayyan kompetentsiyaga ega ekanligidir.

A.I.Turchinovdan farqli o'laroq, A.V.Xutorskaya kompetentsiya tushunchasini tavsiflashda nafaqat shaxsning kasbiy tajribasini, balki uning bilimlarining kengligini, ya'ni ushbu masalaga kengroq yondashuvni ham anglatadi. Shuning uchun malakaga ega bo'lish ma'lum bilimlarga va ma'lum tavsiflarga (fazilatlariga) ega bo'lishni yoki

ma'lum bir holatdan xabardor bo'lishni anglatadi; malakaga ega bo'lish esa ma'lum bir sohada ma'lum imkoniyatlarga ega bo'lishni anglatadi.

So'ngi vaqtlarda, zamonaviy pedagogik adabiyotlarda kompetensiyalarning ko'pgina turlari taqdim etilmoqda, bu esa o'z navbatida ularni saralash va muayyan xususiyatlarga ko'ra tizimlashtirish muammosining dolzarbiligidan dalolat beradi. Masalan, "Evropa uchun hal qiluvchi kompetensiyalar" mavzusidagi Evropa Kengashining simpoziumida hal qiluvchi kompetensiyalarning quyidagi taxminiy ro'yxati belgilangan: "o'rganmoq; izlamoq; o'ylamoq; hamkorlik qilmoq; ishga kirishmoq; moslashmoq".

S.E.Shishov, V.A.Kalneylarning fikricha kompetensiya tushunchasi bilimlar sohasiga emas, balki malakaviy sohaga tegishlidir. "Kompetensiya – bu o'rganish jarayonida egallangan bilimlar, tajriba, qadriyatlar, layoqatga asoslangan qobiliyatlar yig'indisidir".

Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini baholashda asosiy e'tiborni kompetensiyalarning alohida elementlari mavjudligiga emas, kasbiy vazifalarni hal eta olish layoqatlarini namoyon qila bilishga qaratish lozim. Baholash uchun beriladigan topshiriqlarni real kasbiy vazifalarning imitatsiyasi ko'rinishida shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi, bunda kasbiy masalalarni hal etish jarayonida namoyon bo'ladigan kompetensiyalarning turli elementlarining rivojlanganlik darajasi baholanadi. Bundan tashqari, baholash natijalari bo'yicha xulosalar bo'lajak mutaxassisning aniqlangan malakalari kasbiy (funktional) vazifalarni bajara olish uchun yetarli darajadami, yo'qmi degan savolga javob berishi zarur. Agar yetarli bo'lmasa, qanday rivojlantiruvchi choratadbirlarni amalga oshirish orqali kasbiy kompetensiyalarni talab darajasiga ko'tarish mumkinligi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lish lozim.

Kasbiy kompetensiyalarni baholashning asosiy shakllari umumiy kompetensiyalarni baholash shakllaridan farq qiladi. Bu kasbiy kompetensiyalar elementlarini baholash ko'rsatkichlarining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bo'lajak maktab menejerlarining kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun haqiqiy kasbiy muammoli vaziyatlarga o'xshash vazifalarni ishlab chiqish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Труды научного конгресса международного научно-промышленного форума "Великие реки 2015" (Том 2)
2. Каланова Ш.М. Национальная оценка качества образования в Великобритании. //»Вестник высшей школы Казахстана», 2002, № 4.- с.134-141.
3. Thirteenth Australasian Computing Education Conference (ACE 2011), Perth, Australia, 2011. Hamer, John (ed), De Raadt, Michael (ed), Barnes, D. J., Berry, G., Buckland, R., Cajander, A.
4. Muslimov N.A. va b. Modulli-kompetentli yondashuv asosida kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy (maxsus) kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: TDPU, 2014 yil. - 116 b.